

DÎVÂNÜ LÜGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN SANAT VE ZANAAT TERİMLERİ

I. GİRİŞ

1072-1077 yıllarında Kaşgarlı Mahmûd tarafından Bağdat'ta yazılan *Dîvânü Lügâti't-Türk*'ün mevcut olan tek nüshası 1266'da Şam'da Muhammed bin Ebû Bekr tarafından istinsah edilmiştir. 1915'te Ali Emîrî Efendi tarafından bulunan bu nüsha şimdi, Ali Emîrî'nin bağış kitaplarıyla kurulan İstanbul Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nde Ar.4189 numarada kayıtlıdır.¹ Bu eser, Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından biridir. Diğer dillere ve özellikle Arapça'ya karşı Türkçe'nin üstünlüğünü iddia etmekle beraber, kültür, sanat ve medeniyet dünyamıza ait önemli bilgiler ve kelime kökleri vermektedir.

Kaşgarlı Mahmûd'un verdiği bilgilerden XI. yüzyıl Türk toplumunda bir sanatkârlar grubunun varlığı da görülmektedir. Sanatkârların yapmış olduğu çeşitli sanat eserlerinin yapımı hakkında ve kullanılan terimler konusunda gayet zengin içerik elde edilmektedir. Türkler herhangi bir iş dalında usta olmuş kişiye "uz kişi"² diyorlardı. Kaşgarlı'nın "er uzluk öğrendi"³ cümlesini de "adam usta oldu, sanatında güzellik, maharet ve ustalık öğrendi"⁴ şeklinde izah edişinden, uz kişilerin yani ustaların yaptıkları sanata da "uzluk" denildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Kaşgarlı Mahmûd ve eseri *Dîvânü Lügâti't-Türk* konusunda geniş bilgi ve araştırma sonuçları sunmak durumunda değiliz. Bu konuda ilgili bilim dalı araştırmacıları gerekli çalışmaları yapmışlar ve yapmaya devam etmektedirler. Bilim sahamız gereği bir bakış açısıyla, sanat terimleri konusunda inceleme yaparak elde ettiğimiz verileri sunmakla yetineceğiz.

Biz bu çalışmamızı, *Dîvânü Lügâti't-Türk*'ün Besim Atalay tarafından çevirisi yapılan ve Ankara 1998 baskılı dört cilt halindeki nüshalarından istifadeyle ortaya çıkarmaya gayret ettik. Bu sebeple kullandığımız dipnotların tamamı, ikinci dipnottan itibaren bu esere aittir. Ayrıca eserin Kültür Bakanlığı tarafından neşredilen tıpkı basımıyla da, zaman zaman karşılaştırmalara gidilmiştir.

¹ Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk* (Tıpkı Basım), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. I.

² Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk Tercümesi*, Çev. Besim Atalay, Ankara, 1998, C. I, s. 46.

³ C. I, s. 253.

⁴ C. I, s. 297.

Mustafa YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
Türk İslâm Sanatları Tarihi Öğretim Üyesi

Şimdi, yapmış olduğumuz araştırma ve incelemeler sonucunda tespit ettiğimiz sanat terimlerini, çeşitli sanat dallarını da dikkate alarak tasnif edilmiş bir şekilde sunmaya çalışacağız.

II. DOKUMA İLE İLGİLİ SANAT TERİMLERİ

Adh: Kumaş ve kumaşa benzer sanat eseri olan her şey. Buna “edh” de denir.⁵

Al: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılan bir kumaştır.⁶

Arçı: Heybe.⁷

Anğ: Çadır örtüsü.⁸

Arkağ: Argaç, bez, halı kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik.⁹

Ay: Turuncu renkte ipek bir kumaş.¹⁰

Bedhizliğ: Çeşitli dokuma türleriyle süslenmiş ev.¹¹

Bertü: Hırka, pardösü.¹²

Bistik: Eğrilmek üzere hazırlanmış pamuk yumağı.¹³

Bıçış: Büyüklerin konukluğuna, düğününe, davetine gidenlere verilen ipekli kumaşa denir.¹⁴

Çek: Kumaş biçiminde bir pamuk dokumadır. Bundan çeşitli örtüler yapılırdı.¹⁵

Çığ: Göçebelerin sele sazından (çığ otundan) yaptıkları çadır örtüsüdür. Bu, kamıştan daha ince ve daha yumuşaktır.¹⁶

Çıkansı: Nakışlı Çin ipeklisi.¹⁷

Çığrı: İp çıkığı ve her türlü makara.¹⁸

Çikin: İpek kumaşı

Çit: Üzerinde alacalı nakışlar bulunan Çin kumaşı.¹⁹

⁵ C. 1, s. 79.

⁶ C. 1, s. 81.

⁷ C. 2, s. 231.

⁸ C. 1, s. 63.

⁹ C. 1, s. 118.

¹⁰ C. 1, s. 40.

¹¹ C. 1, s. 507.

¹² C. 1, s.416.

¹³ C. 1, s.476.

¹⁴ C. 1, s. 366.

¹⁵ C. 3, s. 155.

¹⁶ C. 3, s. 128.

¹⁷ C. 1, s. 489.

¹⁸ C. 2, s. 230.

Çiydem: İnce keçe.²⁰

Çođ: Eşya konan heybe, bohça.²¹

Çuvaş: Çadır.²²

Eşkürti: İpekli nakışlı Çin kumaşı.²³

Eşüklük: Bürgü yapmak için hazırlanmış olan ipekli kumaş.²⁴

Kalıñ: Kızların çeyizine verilen isimdir.²⁵ Çeyizin en değerli parçası halı olduğu için "kalı" ve "halı" kelimelerinin kökeni olarak "kalıñ" kelimesi gösterilir.

Kamdu: Dört arşın boyunda, bir karış eninde bir bez parçasıdır. Üzerinde Uygur Hanı'nın mührü basılı olup alış verişte para yerine kullanılırdı.²⁶

Karış: Yünlü kumaş.²⁷

Kebez: Pamuk kalpak.²⁸

Kedük: Yağmurluk elbise.²⁹

Kemek: Çubuklu ve nakışlı bir kumaştır. Bundan bürgü yapılır; Kıpçaklar yağmurluk yaparlardı.³⁰

Keregü (Kerekü): Çadır, kışlık ev.³¹

Kerim: Duvarlara örtülen nakışlı çarşaf veya halı gibi bir dokuma türüdür.³²

Kıymaç: "Kıymaç börk" tiftikten yapılan beyaz başlık olup Çiğiller giyerdi.³³

Közöldürük: At kuyruğundan dokunur bir bez parçasıdır. Göz kamaştığı ve karıştığı zaman gözün üzerine konur.³⁴

Loktay: Kırmızı bir Çin ipeklisidir. Üzerinde sarı benekler bulunur.³⁵

Saraguç: Kadın yaşmağı.³⁶

Suf: Yün ipliklerden elle örülen kuşak.³⁷

→

¹⁹ C. 3, s. 120.

²⁰ C. 3, s. 176.

²¹ C. 3, s. 128.

²² C. 2, s. 24.

²³ C. 1, s. 145.

²⁴ C. 1, s. 153.

²⁵ C. 3, s. 377.

²⁶ C. 1, s. 418.

²⁷ C. 3, s. 28.

²⁸ C. 1, s. 293.

²⁹ C. 1, s. 390.

³⁰ C. 1, s. 392.

³¹ C. 1, s. 404.

³² C. 1, s. 398.

³³ C. 3, s. 175.

³⁴ C. 1, s. 529.

³⁵ C. 3, s. 240.

³⁶ C. 1, s. 487.

³⁷ C. 3, s. 129.

Tanğuk: Savaşta mızrakların ve bayrakların uçlarına takılan ipek kumaş.³⁸

Terinçek: İki parçadan yapılan kadın canı.³⁹

Ton: Elbise.⁴⁰ (tonatmak: giydirmek)

Torku (Turku): Türklere ait ipekli kumaş.⁴¹

Tuğ: Sancak. "Tokuz tuğluğ Han=Dokuz tuğlu han veya hakan." Her ne kadar vilâyeti çok, payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzdan artık olamaz. Çünkü dokuz sayısı uğurlanırlar. Bu tuğlar, turuncu renkte ipekten veya kumaştan yapılır. Bunu da uğur sayarlar.⁴²

Tülfir: Kadınlar için bir örtü. Bu, ipek ve kumaştan yapılır.⁴³ Perde anlamı da vardır.⁴⁴

Uruluk: İp yapmak için hazırlanan yün.⁴⁵

Uyuk: Keçe çorap.⁴⁶

Yabi: Eğin üstüne ve altına konan keçe, eğer yastığı.⁴⁷

Yadhım: Döşek, yaygı, sergi⁴⁸

Yalma: Kaftan, kalın kaftan, yağmurluk. Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak "yelme" demişler. Onlardan da Araplar alarak "yalmak" şekline sokmuşlardır.⁴⁹

Yaptaç: Yağmurda ve karda çobanların giydikleri küçük bir kepenek, kebe.⁵⁰

Yatuk: İki cins iplikten dokunan bir dokumadır. Bunun erişi yün, argacı pamuktur.⁵¹

Yişim: Soğukta dizlere giyilen nesne, bir çeşit çakşır.⁵²

Yız: Çiğ otu, sele sazı. Göçebeler bundan çadır örtüsü yaparlar. Kamıştan daha ince ve yumuşaktır.⁵³ ("çiğ" kelimesinde olduğu gibi)

³⁸ C. 3, s. 365.

³⁹ C. 1, s. 510.

⁴⁰ C. 1, s. 19.

⁴¹ C. 1, s. 18.

⁴² C. 3, s. 127.

⁴³ C. 1, s. 457.

⁴⁴ C. 1, s. 457.

⁴⁵ C. 1, s. 150.

⁴⁶ C. 3, s. 50.

⁴⁷ C. 3, s. 24.

⁴⁸ C. 1, s. 15.

⁴⁹ C. 3, s. 34.

⁵⁰ C. 3, s. 38.

⁵¹ C. 3, s. 14.

⁵² C. 3, s. 19.

⁵³ C. 3, s. 135.

III. ÇEŞİTLİ SANATLI NESNELERE AİT TERİMLER

Altun: Altın.⁵⁴ (Altın: Aşağı alt demektir)⁵⁵

Andığ: Elek, kalbur gibi eşyaların kasnağına verilen isimdir.⁵⁶

Arkaçak: Ağza ilaç akırtmak için kullanılan içi delik bir aygıt.⁵⁷

Bakan: Halka. Altın ve altına benzer şeylerden yapılan halka, tokaya denir. "altun bakan=altın halka."⁵⁸

Batrak: Ucuna bir ipek parçası geçirilerek takılan mızraktır. Savaş günü yiğit kendini bununla tanıtır.⁵⁹

Bedhrem: Bir yer ışıklarla ve çiçeklerle bezendiği zaman "bedhrem yer" denir ki, "gönül açan yer" demektir. Bayram, halk arasında gülme ve sevinç demektir.⁶⁰

Bodh: "Bodh monçuk = Misk ile ramaktan yapılan boncuk." Bunu kadınlar takınırlar.⁶¹

Bogmak: Gerdanlık, boğmak. Bu, altından ve gümüşten yapılır. Üzerine değerli taşlar ve inciler oturtulur. Gerdek gecesi için süslenen geline takılır.⁶²

Bokuk: Kölelerin boyunlarına geçirilen laleye denir.⁶³

But: Değerli, bir takıya denir ki, büyüklerin oğullarının ve kızlarının alınlarına takılır. "Kız but üridi = Kız perüze takındı."⁶⁴

Çanak: Tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kaba denir.⁶⁵

Çeşgel: Çanak, çömlek.⁶⁶

Çırguy: Elbise kuşağının geçeceği iki taraflı köprücük.⁶⁷

Ekdü: Kılıç kını ve kılıç kınına benzer şeyler oymak için kullanılan ucu eğri bıçak.⁶⁸

Ekeme: Bir çeşit çalgı.⁶⁹

Eşmen: Kürk yapılan deri.⁷⁰

⁵⁴ C. 2, s. 24.

⁵⁵ C. 1, s. 108.

⁵⁶ C. 1, s. 118.

⁵⁷ C. 1, s. 144.

⁵⁸ C. 1, s. 399.

⁵⁹ C. 1, s. 465.

⁶⁰ C. 1, s. 484.

⁶¹ C. 3, s. 121.

⁶² C. 1, s. 466.

⁶³ C. 1, s. 465.

⁶⁴ C. 3, s. 120.

⁶⁵ C. 1, s. 381.

⁶⁶ C. 1, s. 487.

⁶⁷ C. 3, s. 241.

⁶⁸ C. 1, s. 125.

⁶⁹ C. 3, s. 174.

İçmek: Kuzu derisinden yapılmış olan kürke denir.⁷¹

İğ: İp bükme için kullanılan aygıt. Bu manada "yig" dahi denir.⁷²

Kalkanğ: Kalkan.⁷³

Karguy (Kargu): Dağ yamaçlarında düşmanı gözetlemek için yapılan kuleler.⁷⁴

Kaş: Beyaz veya siyah yüzük taşıdır. Bunun beyazı şimşekten, susuzluktan ve yıldırım düşmesinden korunur.⁷⁵

Kend: Şehir, kale.⁷⁶

Kılıç: Kılıç.⁷⁷

Kın: Bıçak ve kılıç gibi şeylerin kabı.⁷⁸

Kız: Misk kutusu, taht, sandık, kürsü, heybe gibi şeylere denir. Örneğin, "kizdeki kız yapar=sandıktaki misk kokar" (sandıktaki miske el sürülmez).⁷⁹

Koguş: Değirmen oluğu, oluk.⁸⁰

Koguş: Ok yapmak için kesilen ağaç, huş ağacı.⁸¹

Kova: Atlar için kullanılan gemde, atların burnuna doğru dikilen kayış.⁸²

Lagun: Ölçek gibi oyulmuş bir şeydir. Bununla süt, ayran, buna benzer şeyler içilir.⁸³

Mançuk: Heybe, torba gibi at eğerine takılan eşyaya denir.⁸⁴

Oluk: Ağaç kütüğünden yemlik gibi oyularak içerisinde şıra soğutulan, hayvan sulanan yalak.⁸⁵

Ökmek: Kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka.⁸⁶

Öngük: Yastıkların uçlarına yapılan ipek salkımlar, saçaklar.⁸⁷

→

⁷⁰ C. 1, s. 109.

⁷¹ C. 1, s. 102.

⁷² C. 1, s. 48.

⁷³ C. 3, s. 386.

⁷⁴ C. 3, s. 241.

⁷⁵ C. 3, s. 152.

⁷⁶ C. 3, s. 150.

⁷⁷ C. 1, s. 417.

⁷⁸ C. 1, s. 339.

⁷⁹ C. 1, s. 327.

⁸⁰ C. 1, s. 369.

⁸¹ C. 1, s. 369.

⁸² C. 3, s. 237.

⁸³ C. 1, s. 410.

⁸⁴ C. 1, s. 376.

⁸⁵ C. 1, s. 67.

⁸⁶ C. 1, s. 105.

⁸⁷ C. 1, s. 135.

Sal: Sır, tutkal gibi yapışkan bir şeydir. Çin kaplarına ve buna benzer şeylere sıvanarak üzerine nakış yapılır.⁸⁸

Sarm: İbrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnenin süzülmesi için bu kapların ağzına gerilen ipek kumaş parçası.⁸⁹

Sarnıç: Deve derisinden yapılan su tulumu, ağaçtan oyulmuş kap.⁹⁰

Savdıç: Ağaç dallarından örülerek içerisine meyve ve buna benzer şeyler konulan nesnenin adıdır.⁹¹

Sengek: Su içilen testi, ağaçtan oyulan su kabı.⁹²

Sıdhiğ: Kaftanın göğse kadar olan iki eteğidir. "Sıdhiğ yapıp oturdu = Kaftanı iki yanını toplayarak oturdu". Bu, incelikten ileri gelir.⁹³

Susgak: Susak, kendisiyle su ve suya benzer şeyler alınan nesne. Karluk, Kıpçak ve bütün göçebelerin dillerinde vardır.⁹⁴

Şütük: Sığır boynuzundan yapılan divit.⁹⁵

Tanğ: Eski zamanlardan kalmış olan yapı. Onun bayındırlığı gitmiş, yıkılmış höyükler gibi temelleri kalmış olan kalıntıdır.⁹⁶

Tar: Su taşıma aracıdır. Tulumların başları bağlanarak şişirilir. Sonra birbirine bağlanır ve bir zemin üzerine konulur. Bu kamıştan ve ağaç dallarından yapılabilir. Yabaku ve Tatar dillerinde geçer.⁹⁷

Tiküç: Ekmekçilerin ekmek üzerine nakış yapmak için kullandıkları nesneye denir.⁹⁸

Tolgağ: Kadın küpesi.⁹⁹

Toy: Çanak yapılan çamur. Bu sözden alınarak çömleğe de "toy aşıç" denir.¹⁰⁰

Tugrağ: Tuğra.¹⁰¹

Tuğ: Hakanın yanında çalınan kös ve davul ile dikilen hakanlık alâmeti. "Han tuğ urdu = Han nöbet davulu vurdu, mehterhane çaldı."¹⁰²

⁸⁸ C. 3, s. 157.

⁸⁹ C. 1, s. 397.

⁹⁰ C. 1, s. 454.

⁹¹ C. 1, s. 455.

⁹² C. 3, s. 367.

⁹³ C. 1, s. 374.

⁹⁴ C. 1, s. 470.

⁹⁵ C. 1, s. 390.

⁹⁶ C. 3, s. 356.

⁹⁷ C. 3, s. 148.

⁹⁸ C. 1, s. 358.

⁹⁹ C. 2, s. 288.

¹⁰⁰ C. 3, s. 141.

¹⁰¹ C. 1, s. 462.

¹⁰² C. 3, s. 127.

Tuş: Kemer kayışlarının ucuna takılan altın veya gümüşten yapılmış toka.¹⁰³

Tüvek: Yaş söğüt ağacının veya buna benzer bir ağacın kabuğu boru gibi çıkarılır, serçe kuşlarını vurmak için içerisine yuvarlak tane konularak atılır. Bu, değişik malzemelerde de yapılabilir(tüfek ismi buradan gelmiş olabilir).¹⁰⁴

Uyukluğ: Kemerli.¹⁰⁵

Üstem: Eğrelere, kemerin başına, tokalara işlenen altın, gümüş.¹⁰⁶

Ya: Ok, yay.¹⁰⁷

Yalığ: Eğer kaşı, eğerin ön ve arka kaşı. Araları ayırt edilmek için "öngdüñki yalığ" ve "kidinki yalığ" denir.¹⁰⁸

Yanğalduruk: Kepeneğin arkasına dikilmiş olan bir keçe parçasıdır ki, yağmurdan, tipiden başı korumak için kullanılır. Kukuleta, başlık.¹⁰⁹

Yarık: Zırha, kalkana verilen genel bir isimdir. Aralarını ayırt etmek için zırha "kübe yarık", demir göğüslüğe "say yarık" denir.¹¹⁰

Yarındak: Türk sınımlı. Keçi derisinden yapılan tasma gibi bir şeydir.¹¹¹

Yerküç: Kılıç gibi tahtadan yapılmış uzunca bir ağaç parçasıdır. Fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır.¹¹²

Yır: ır (Musikîde ırlama). "Ol yır yırladı = O, bir ır, şarkı söyledi." Genellikle bu kelime gazel yerine kullanılır.¹¹³

Yıncu: İnci.¹¹⁴

IV. BAZI EDEBİ SANATLARLA İLGİLİ TERİMLER

Koşuğ: Şiir, kaside. Aşağıdaki metinde de ifade edildiği gibi:

"Terken katun katiñga tegür mendin koşuğ aygıl sizinğ tapuğçı ötnür yeğni tapuğ" (Sultan hatunun huzuruna benden koşma sun, sizin hizmetçi yeni hizmetler umuyor, de).¹¹⁵

Köğ: Bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece. "Bu yıl bu köğ keldi" (Bu yıl bu gülmece geldi, bu yılın bilmececi budur).¹¹⁶

¹⁰³ C. 3, s. 125.

¹⁰⁴ C. 1, s. 388.

¹⁰⁵ C. 3, s. 50.

¹⁰⁶ C. 1, s. 107.

¹⁰⁷ C. 2, s. 7.

¹⁰⁸ C. 3, s. 14.

¹⁰⁹ C. 3, s. 389.

¹¹⁰ C. 3, s. 15.

¹¹¹ C. 3, s. 51.

¹¹² C. 1, s. 452.

¹¹³ C. 3, s. 3.

¹¹⁴ C. 1, s. 31.

¹¹⁵ C. 1, s. 376.

¹¹⁶ C. 3, s. 131.

Ötkünç: Hikâye, hikâye söylemek. "Ötkünç ötkündi" (Hikâye söyledi) anlamındadır.¹¹⁷

Ötündü: Anlatmak, hikâye etmek, anlaşıldığı gibi anlatmak. "Ol hanka ötüğ ötüdü" (O bana halini anlattı).¹¹⁸

Sav: Atalar sözü, darb-ı mesel. "Savda mundağ kelir" (Atalar sözünde böyle gelir).¹¹⁹

Tapzuğ: Halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece. Şu parçada dahi gelmiştir: "Tapzuguk tapuzdum" (Bilmece sordum).¹²⁰

Yır: Gazel.¹²¹

V. SONUÇ

Asıl amacı Türk dilinin zenginliğini, üstünlüğünü ve saygınlığını ortaya koymak olan *Dîvânü Lügâti't-Türk*, yazıldığı dönem itibarıyla eşsiz bir kitaptır. Divan sadece bir sözlükten ibaret değildir. Sözlük özelliğinin yanında sanat, kültür ve medeniyet tarihi unsurlarının toplandığı bir eserdir. Bu, tabii olarak onun zengin içerikli bir kaynak olduğunu da göstermektedir.

Bir dil bilgini olarak Kaşgarlı Mahmûd, zamanındaki Türk boylarını ve bölgelerini dolaşmış, bu bölgelerde kullanılan kelimeleri ve bu kelimelerin farklılıklarını bularak eserini meydana getirmiştir. Bu bağlamda Divan bütün Türk topluluklarının ve bölgelerinin dil ve kültür kaynağını teşkil etmektedir.

Divanda sanat terimleri olarak, dokuma ile ilgili 49, çeşitli sanatlı nesnelere ilgili 59, bazı edebî sanatlarla ilgili 7 adet terim tespit edilmiştir. Bu kelimeler çeşitli Türk lehçelerinin de içinde olmaları sebebiyle genel itibarıyla bu günkü dilimize yansımamışlardır. Yaşayan Türkçemize intikal edenler, çoğunlukla Oğuz boyları tarafından kullanılan kelimelerdir. Diğer kesimlerden, Kıpçak ya da Tatar çevrelerinden elde edilenleri Anadolu'da yaygın olarak görememekteyiz. Her şeye rağmen kullandıklarımızla ve kullanmadıklarımızla bir bütün olarak ele aldığımız bu çalışma, Türk sanatının kökleri ve sanat terimlerinin çokluğu bakımından gayet zengin materyaller sağlamaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki, Türkler Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu coğrafyalarında sanat ve medeniyet örnekleri ortaya koymuşlar, bölgeye ve dünya'ya bu anlamda katkı sunmuşlardır.

Günümüzde sanat terimleri konusunda birtakım sıkıntılar çekildiğini ve genellikle Batıdan ithal terimleri kullanmak zorunda kaldığımızı dikkate alırsak, bu çalışma ile tespit ettiğimiz Türkçe sanat terimlerinin önemi daha da artmaktadır.

¹¹⁷ C. 1, s. 161.

¹¹⁸ C. 1, s. 199.

¹¹⁹ C. 3, s. 154.

¹²⁰ C. 1, s. 462.

¹²¹ C. 3, s. 3.

Sanat terminolojisi bakımından ele aldığımız konular ışığında gördük ki; Türkler mevsimlik göç yapmalarına rağmen, sanat ve estetikten uzak kalmamışlardır.

KAYNAKÇA

Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk* (Tıpkı Basım), Ankara, 1990.

Kaşgarlı Mahmûd, *Dîvânü Lügâti't-Türk Tercümesi*, Çev. Besim Atalay, Ankara, 1998.

ÖZET

DÎVÂNÜ LÜGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN SANAT VE ZANAAT TERİMLERİ

Mustafa Yıldırım

Dîvânü Lügâti't-Türk'te sanat terimleri olarak, dokuma ile ilgili 49, çeşitli sanatlı nesnelere ilgili 59, bazı edebî sanatlarla ilgili 7 adet terim tespit edilmiştir. Bu kelimeler çeşitli Türk lehçelerinin de içinde olmaları sebebiyle genel itibarıyla bugünkü dilimize yansımamışlardır. Yaşayan Türkçemize intikal edenler, çoğunlukla Oğuz boyları tarafından kullanılan kelimelerdir. Diğer kesimlerden, Kıpçak ya da Tatar çevrelerinden elde edilenleri, Anadolu'da yaygın olarak görememekteyiz. Her şeye rağmen kullandığımızla ve kullanmadığımızla, bir bütün olarak ele aldığımız bu çalışma, Türk sanatının kökleri ve sanat terimlerinin çokluğu konusunda bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki, Türkler Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu coğrafyalarında sanat ve medeniyet eserleri meydana getirerek, bölgeye ve dünyaya bu anlamda katkı sunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Dîvânü Lügâti't-Türk, sanat, terim

THE TERMS OF ART AND CRAFT IN DÎVÂNÜ LÜGÂTİ'T-TÜRK

Dîvânü Lügâti 't-Türk, which is a well-known dictionary of Turkish language and in terms of the age in which it was written it, is unique. The Dîvân does not consist of only the dictionary; it also covers all the cultural and civilization history of that age. This makes it a comprehensive work. Kaşgarlı Mahmut, as a linguist, traveled the Turkish communities and regions of that time and thus he analyzed the Turkish vocabulary in the dictionary and found out the differences between the words. In this context, the Dîvân is the main source of Turkish culture and language of that age.

The vocabularies regarding art history in the Dîvân are abundant and we have found out 49 terms as to weaving, 59 words about aesthetics and 7 words about literature. In addition, we have found out that the Turks, though they were nomad, were not far away from aesthetics and art. They reflected every sound in the nature to their language and the language was not a pile of sounds as it formed a unity of body and spirit.

In short, Dîvânü Lügâti't-Türk was written to display the riches of Turkish language. It is possible to see the social and cultural structure of the Turkish society of the time. However, you will find a study of only concrete terminology in the work.

Keywords: Dîvânü Lügâti't-Türk, art, term

يوجد في ديوان لغة الترك كمصطلحات فنية 49 مصطلحات ما يتعلق بالنسيج، 59 مصطلحات ما يتعلق بالأشياء الفنية المتنوعة، 7 مصطلحات ما يتعلق ببعض الأنواع الأدبية. وهذه الكلمات لم تنتقل إلى لغتنا الحاضرة بشكل عام من أجل أنها موجودة في اللهجات التركية. ومنها ما انتقل إلى لغتنا الحية، وهذه مما يستعملها الفصائل "الأوغوزية". ويلاحظ أن الكلمات التي أخذت من الفصائل القبجاقية والتاتارية من العناصر الأخرى غير منتشرة في أناضول. بالرغم من كل شيء هذا البحث الذي يتناول الكلمات المستخدمة والتي

لأُستخدم حاليا قد توصل إلى مصطلحات غنية فيما يتعلق بأصول الفن التركي ومصطلحاته. ومن الجدير بالقول في هذا الصدد أن الأتراك قدّموا نماذج فنية رائعة في الآسيا الوسطى والقفقاز وأناضول وساهموا مساهمة فنية أدبية لهذه المنطقة والعالم.

